

Національна
академія наук України

Інститут
української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЦЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 5

Серія
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ
1888–1896

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2003

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Видано за підтримки Президента України
на замовлення Державного комітету
телебачення і радіомовлення України
за Програмою випуску
соціально значущих видань*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 5:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, д-р іст. наук, професор, чл.-кор. НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, канд. іст. наук)
Ольга ТОДІЙЧУК (канд. іст. наук)
Упорядники: Віктор БРЕХУНЕНКО, Сергій КІРЖАЄВ,
Петро КУЛАКОВСЬКИЙ, Варвара ШУЛЬГА

Мовна редакція текстів М.Грушевського — Варвара ШУЛЬГА
Переклад з російської статей — Іван СВАРНИК
Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК

Автори коментарів: М.Бандрівський, В.Брехуненко, С.Кіржаєв,
П.Кулаковський, О.Мазур, О.Моця, В.Отрощенко, О.Русина

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-276-7 (т. 5)

- © Інститут української археології та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2003
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2003
- © Передмови Фі.Сохань, П.Кулаковський, 2003
- © Коментарі, автори, 2003

РОЗДІЛ I

АРХЕОГРАФІЧНІ ЗАМІТКИ,
ПЕРЕДМОВИ ТА ПУБЛІКАЦІЇ
ДО ЗБІРНИКІВ ДЖЕРЕЛ

ЗАПИСЬ РУСЬКА 1473 р.

Документи галицькі з в[іків] XIV—XV, писані руською мовою, досі відомі в такім малім числі, що й порахувати; тому кожна находка заслугує уваги. Отже, уважаю вартим подати до відомості загальної запись з р. 1473 на дворище при р. Сукелі, коло с. Задеревич, що надав дідич задеревичький Данило Дамбогович (може й, Далибогович?) якомусь Шандрові з обов'язком служби військової; свідками виступають сусідні шляхтичі, пани — Татомир з Балич¹, Івашко з Голешева, Марко з Ляховець і ватаман ляховецький Самодержа; всі згадані села існують і досі під тими своїми назвищами, між Болеховом і Жидачевом; Задеревич лежить на правім боці Сукелі, Шандрове дворище мало бути по лівій, в сторону Стрия. Цікаве в сім наданні особливе — обов'язок військової служби — трьома стрільцями*.

Документ сей, *privilegium antiquissimum, cum sigillo pensili, ruthenico idiomate in pargameno scriptum**, облятував 1742 р. в гроді Галицькім* Антоній Сокольницький, стольник овруцький, *bonorum villarum Połaicze, Niemiatycze, Łokutki, Czerniawicze et Kijowka ac aliorum, ad id pertinentium, haeres**, і переховався він в книгах гродських галицьких, в архіві крайовім Львівськім (Бернардинськім)* С. Hal. Nr. 247, f. 927. За текстом руським іде тут копія, переписана латиницею. Подаю копію руську без найменших перемін (тільки значок *v* заміною апострофом *'*).

Бжїє нма й станєса, Я се ї панъ данило, дамбоговичъ, Задеревичкй, Вѣдомо чинїмо сїмъ нашимъ листомъ, кождомъ добромъ, кто коли оўзритъ нані илї оўслышитъ Его чтѣчі, Яже їя дорадыса и своїми прїятелїми, и своїми дѣтїми. Далї Есмъ на йма Шандровї и братїи его радевитїи²), дворїци швѣтѣ сторонѣ рѣкї Сѣкила, ш стрия, кде доброславецъ сидѣлъ, тоє Есмъ Емъ далъ, со оўскѣмъ правомъ, и со оўскѣми оўжиткїи, а шнѣ мнѣ мѣѣтъ и с того славжити вѣрєю и правдою, намъ и дѣтелѣмъ нашимъ, трїи стрѣльци, а при томъ всѣи свѣдоци, Панъ Татомиръ Балїцкї панъ ивашко Голешевскї, Панъ Марко, Ляховїцкї, Самодержа, Батаманъ Ляховїцкї, а писан листъ, мїѣ юна, оў шести днѣ, на стїго дорофѣа, подъ лѣтї Бжїѣа Нарожѣнїа, Тисаща, штирїста, Еѣмдєсѣтъ Трєтого, Лѣта.

¹ Thatumirovicz Georgius de Balicze виступає в актах галицьких під р. 1453 — “Akta gr[odzkіe] i ziem[skie] z czasów Rzeczypospolitej Olskiej [z archiwum t. zw. bernardyńskiego we Lwowie] / Wyd. K.Liske, A.Prohaska, W.Hejnosz.[Т.] XII. [Lwów, 1887]. Nr. 256.

² В латин[ській] транскрипції: *rodowytęy*.

Документ, отже, переховався в так пізній копії; в оборону його можу тільки те сказати, що не так вона зладжена, щоб могла які претензії на маєтності поперти: надані ґрунти не описані докладно, права нового власника не досить ясно представлені, та й обов'язок служби, мабуть, не корисно було претендентові тут вставляти.

с. 51 ... про нові находки... — перелік відомих на сьогодні списків білорусько-литовських літописів див. у праці В.Чемерицького: *Беларускія летапісы...* — С. 13. Див. також їх останні видання: *Хроника Быховца // ПСРЛ.* — М., 1975. — Т. 32; *Летописи белорусско-литовские // ПСРЛ.* — М., 1980. — Т. 35.

... в збірнику Авраамки... — насправді на час появи праці М.Грушевського цей літопис (нині відомий як Віленський) вже побачив світ у виданні (Отривок краткой литовской летописи, находящейся в летописном сборнике, именуемом летописью Авраамки / Изд. А.Ф.Бычков. — СПб., 1893).

... і призначена тоді до друку в його виданнях... — праця І.Тихомирова, нагороджена Уварівською премією у 1881 р., вийшла друком лише через 20 років (*Тихомиров И.А. О составе западнорусских, так называемых литовских летописей // Журнал Министерства народного просвещения.* — 1901. — № 3. — С. 1–36); № 5. — С. 7–119).

... Найдавнішої руської літописі або літописі Київської (XII в.)... — йдеться про складові частини Іпатського зводу: “Повість минулих літ”, що охоплює добу від біблійних часів до 1118 р., та Київський літопис, де описуються події 1119–1200 рр.

с. 52 ... записки літописні... — докладніше про структуру літопису та описані в ньому події див.: *Сушицький Т. Західноруські літописи...* — Ч. I. — С. 102–136; Ч. II. — С. 137–166.

с. 54 ... запис з рукописного збірника слів Ісака Сирина Петербурзької публічної бібліотеки... — йдеться про публікацію: *Соболевский А.И. Запись начала XV века // ЧИОНЛ.* — К., 1895. — Кн. 9. — Отд. 2. — С. 219–222. Текст надрукованого Соболевським запису перевидано: *Западнорусские летописи.* — С. 417–420; *Грушевський М.С. Історія української літератури.* — Т. 5. — Кн. I. — С. 188–189.

с. 60 ... цитатами з Святого Письма... — на початку “Похвали” містяться цитати з Книги Товіта (12:7) та першого послання Петра (2:17).

... про коронаційний з'їзд... — з'їзд, запланований у Вільно на 8 вересня 1430 р.

... що знаходиться в рук[описі] Супрасльській... — див.: *Летописи белорусско-литовские.* — С. 57.

О.Русина

ad usum domesticum (лат.) — для домашнього вжитку
ex abrupto (лат.) — тут: без традиційних вступних розділів
pendant (лат.) — тут: як додаток за аналогією
a priori (лат.) — тут: безперечно

Запись руська 1473 р.

Друкується за виданням: ЗНТШ. — Львів, 1895. — Т. V. — С. 2–3.

Публікація документа обумовлювалася значною мірою руською мовою написання, що для Галичини XIV–XV ст., як зазначає сам автор, є рідкістю. По-

при існування документа у пізнішій копії, М.Грушевський схильний був вважати його автентичним, свідченням чого, на його думку, були згадки про осіб, які дійсно жили в той час (див. Татомир з Балич).

с. 66 ... особливе — обов'язок військової служби — трьома стрільцями... — йдеться про ленні обов'язки, що накладалися на окремі категорії населення чи цілі села на Галицькій Русі (див.: *Prochaska A. Lenna i maństwa na Rusi i Podolu.* — Kraków, 1902; *Kus J. Manowie jarosławscy. Z zagadnień stosunków na Rusi Czerwonej (XIV–XVI w.)* // *Przemyskie Zapiski Historyczne.* — 1985. — Т. 5. — С. 19–35).

...облятував... в гроді Галицькім... — йдеться про дослівний впис згаданого привілею до галицьких гродських книг. Облята була засвідченою копією документа, що могла використовуватися сторонами під час судових суперечок.

...архіві крайовім Львівськім (Бернардинськім)... — архів, створений 1784 р. Початково називався Цісарсько-королівська установа давніх галицьких гродських і земських актів та корроборації документів. Розміщувався у бібліотечній галереї Бернардинського монастиря, звідки з'явилася його поточна назва “Бернардинський”. 1877 р. архів у зв'язку з переходом у відання Крайовому комітету отримав назву Крайовий архів гродських і земських актів у Львові. З 1919 р. називався Земським архівом. У 1933 р. він був зарахований до складу Державного архіву у Львові (Нариси історії архівної справи в Україні / За ред. І.Матяш та К.Климової. — К., 2002. — С. 174–176).

П.Кулаковський

privilegium antiquissimum, cum sigillo pensili, ruthenico idiomate in pargameno scriptum... (лат.) — стародавній привілей, з підвищеною печаткою, написаний руською мовою на пергаменті

bonorum villarum ... ac aliorum, ad id pertinentium, haeres (лат.) — спадкоємець маєтків, поселень... та інших, до них належних [угідь]

Опись подільських замків 1494 р.

Друкується за виданням: ЗНТШ. — Львів, 1895. — Т. VII. — С. 1–18. Підпис: *Подав М.Грушевський.* Передрук зі збереженням пагінації першодруку — Розвідки й матеріали до історії України-Руси. — Львів, 1896. — Т. I.

Інформація, що міститься у цьому описі, була значною мірою впроваджена до наукового обігу польським істориком Олександром Яблоновським (див. прим. до праці “Архів Скарбу Коронного в Варшаві”). М.Грушевський, як сам зазначає, познайомився з описом у 1892 р. під час своєї архівної роботи у Варшаві. Тоді ж, ймовірно, він замовив копію опису, звірену під час наступних відвідин Варшави у 1895 р.

Методика видання документа характерна для М.Грушевського. Скорочення у тексті розкриті без зазначення. Так само не зазначено внесення в рядок надрядкових слів чи фраз; не обумовлені перекреслені слова та кустодії. У ряді випадків

ЗМІСТ

<i>П. Сохань</i> . МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ — ПАТРІАРХ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ.....	7
<i>П. Кулаковський</i> . ІСТОРИЧНІ ПРАЦІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО КІНЦЯ 1880–1890 рр.	14
Розділ I. АРХЕОГРАФІЧНІ ЗАМІТКИ, ПЕРЕДМОВИ ТА ПУБЛІКАЦІЇ ДО ЗБІРНИКІВ ДЖЕРЕЛ	27
Про видання джерел до історії українсько-руської	29
Архів Скарбу Коронного в Варшаві. Замітка археографічна	33
“Статут друкований”	37
Передмова до тому 1-го “Жерел до історії України-Руси”	38
Передмова до тому 2-го “Жерел до історії України-Руси”	44
Примітки до тексту Галицько-Волинської літописі	46
Похвала в[еликому] кн[язю] Витовту	50
Запись руська 1473 р.	66
Опись подільських замків 1494 р.	68
Описі Перемиського староства 1494–1497 рр.	84
Дозвіл кор[оля] Жигимонта митнику Петрашку на передачу с. Крогульця кам’янецькому наміснику Григорію 1509 р.	106
Королівський дозвіл на викуп Кам’янецького староства 1456 р.	108
Кілька київських документів XV–XVI в.	110
Два документи з внутрішньої історії В[еликого] кн[язівства] Литовського XVI в.	126
Київський каштелян і козаки	129
Документ 1586 р. про козацький промисел.	133
Надання Оришевському Копистерина та Гайсина	135
Надання магдебурзького права містечку Дідову (в Київщині), 1596 р. .	138
Слобода Полтава в 1630 р.	141
Розділ II. АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ	143
Дальші розкопки в с. Чехах	145
Молотівське срібло	146
Гончариха	147
До Болеховщини: Губинське городище	150
Похоронне поле кам’яного віку в с. Чехах (пов[іт] Брідський)	151
Дрібничка до генеалогії Шевченка	152

Розділ III. ІСТОРИЧНІ ТА ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ . . .	153
Південноруські господарські замки в половині XVI століття	155
Волинське питання 1097–1102 рр.	182
До питання про Болохів	210
Громадський рух на Україні-Русі в XIII віці	216
Економічний стан селян на Подністров'ї Галицьким в половині XVI в. на основі описей королівщин	243
Економічний стан селян в Перемиському старостві в середині XVI в. на основі описей королівщин	290
Секретна місія українця в Берліні р. 1791.	321
Барська околична шляхта до к[інця] XVIII ст.	323
Розділ IV. ОГЛЯДИ, РЕФЕРАТИ ТА РЕЦЕНЗІЇ	337
Українські жиди	339
Тимчасова комісія для розгляду давніх актів. За традицією Київська археографічна комісія	351
З питання про організацію управління й суду в Подільській землі в XIV і XV в.	360
Новини археологічні.	361
Про деякі форми шляхетського землеволодіння в Південно-Західній Русі.	363
Організація старостинського й околичного управління в Барському старостві XVIII ст.	364
Нові розправи про внутрішній устрій В[еликого] кн[язівства] Литовського	365
КОМЕНТАРІ	395
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	559
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК.	575

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 5

Серія "Історичні студії та розвідки (1888—1896)"

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>С.Довба</i>
Комп'ютерний набір і верстка	<i>Л.Гринчишин</i>
Коректори	<i>Р.Гамада, М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Здано на складання 10.03.2003. Підп. до друку 15.12.2003.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Асадему. Офс. друк.

Умовн. друк. арк. 47,73. Умовн. фарбовідб. 48,13. Обл.-вид. арк. 37,34.

Наклад 7000 прим. Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22.

Вид. № 82. Зам. 550-3.

Державне спеціалізоване видавництво "Світ"

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

www.dsv-svit.lviv.ua

e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапозитивів на

ВАТ "Львівська книжкова фабрика "Атлас"

75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —

Т. 5: Серія "Історичні студії та розвідки (1888—1896)". — 2003. —
592 с.

ISBN 966-603-223-6; 966-603-276-7 (т. 5).

П'ятий том зібрання праць М.Грушевського у 50-ти томах розпочинає нову серію "Історичні студії та розвідки". У ньому вміщені статті, джерелознавчі розвідки та науково-інформаційні публікації, які друкувалися у журналах "Киевская старина", "Чтения ИОНЛ", "Правді", "Записках НТШ" протягом 1888—1896 рр.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ISBN 966-603-223-6

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 966-603-276-7 (т. 5)